

چالش‌های راه‌حل‌گزینی در سیاست‌گذاری محیط‌زیست ایران

سید محمد مجابی^۱، رضا مکنون^{۲*}، صادق زیبا کلام^۳

۱ دانشجوی دکتری مدیریت محیط زیست، حقوق محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی و محیط‌زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۲ استاد دانشکده مدیریت، علم و فناوری دانشگاه صنعتی امیر کبیر، تهران، ایران

۳ استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۲؛ تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۰۷/۰۷)

چکیده

با وجود قدمت تدوین قوانین محیط‌زیستی در ایران وضعیت محیط‌زیست بر اساس اهداف چشم‌انداز و سیاست‌های کلی محیط‌زیست به گواهی شاخص‌های معتبر بین‌المللی مطلوب نیست. این مقاله دو هدف اصلی را دنبال نموده است که یک بیانگر مهمترین چالش‌های سیاست‌گذاری محیط‌زیست در ایران در مرحله ارایه راه‌حل است و دوم این که اولویت‌بندی چالش‌ها را شامل می‌شود. جهت دسترسی به هدف اول افراد با نمونه‌گیری گلوله‌برفی از مدیران ارشد و میانی حوزه محیط‌زیست کشور در قوای سه‌گانه و نیز اساتید دانشگاه و دانشجویان دوره دکتری سیاست‌گذاری (علوم سیاسی) و گرایش‌های مختلف محیط‌زیست و مدیریت انتخاب شدند و با استفاده از پرسشنامه باز پاسخ مورد سوال قرار گرفتند که در نهایت ۶ چالش عمده سیاست‌گذاری مشخص شد، در فاز دوم از آنجا که هدف محدود نمودن موضوعات بود، داده‌ها بر حسب فراوانی به صورت نزولی مرتب و گویه‌هایی که مورد توافق حداقل ۵۰ درصد پرسش‌شوندگان بودند تفکیک شدند. در مرحله بعد داده‌های پرتکرار در قالب پرسش‌نامه بسته تنظیم و به منظور اطمینان از روایی مورد مصاحبه ۵ نفر متخصص واقع شد و با ضریب اعتماد (آلفای کرونباخ) ۰/۹ مورد تایید قرار گرفت در نهایت پرسش‌نامه نهایی در اختیار ۴۰۰ نفر از صاحب‌نظران قرار گرفت تا گرایش خود را انتخاب نمایند طبق نتایج به دست آمده از تحلیل کمی چالش «در سطح ملی و محلی، گروه‌های خاص اقتصادی و سیاسی در ارایه راه‌حل‌های محیط‌زیستی اعمال نفوذ زیادی دارند» با رتبه ۵/۳۱ از اهمیت بیشتری نسبت به بقیه برخوردار بود که این خود قابل بحث می‌باشد.

کلید واژه‌ها: سیاست‌گذاری محیط‌زیست، حقوق محیط‌زیست، برنامه‌ریزی محیط‌زیست، طرح تحقیقاتی اکتشافی

سرآغاز

چشم‌انداز ایران در سال ۱۴۰۴ تبدیل شدن به اولین کشور منطقه در شاخص‌های مهم و مختلف از جمله محیط‌زیست مناسب است. (Secretariat of the Expediency Discernment Council, 2015). با وجود اقدامات تقنینی مناسب از اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی تا سیاست‌های کلی محیط‌زیست ابلاغی مقام معظم رهبری وضعیت شاخص‌های محیط‌زیست ایران نزولی است. در مقام مقایسه در شاخص عملکرد محیط‌زیست رتبه ایران در جهان در سال ۲۰۱۶، ۱۰۵ و در بین ۲۴ کشور هدف چشم‌انداز ۱۸ است که نسبت به سال ۲۰۰۶ به ویژه در زیر شاخص منابع آب افت داشته است (Country rankings on the EPI, 2016).

در ایران سرانه ظرفیت زیستی ۰/۹ و ردپای اکولوژیک ۲/۱ است. به عبارت روشن میزان مصرف منابع زیستی و تاثیر آن بر محیط‌زیست بیش از دو برابر ظرفیت زیستی کشور است. سرانه انتشار CO₂ در جهان حدود ۴/۹ تن در سال و در ایران ۷/۷ تن است. ایران جزو ۱۰ تولیدکننده نخست CO₂ در جهان است که حدود ۱/۸۴ درصد CO₂ جهان را تولید می‌کند؛ در حالی که ردپای کربن بالاترین سهم در ردپای اکولوژیک را دارد. ایران بالاترین نرخ ردپای آبی در بین کشورهایی با جمعیت بالای ۵ میلیون نفر را دارد که تقریباً معادل ۵۸۹ متر مکعب در سال است (Footprint calculator, 2016). این تصویر هشداردهنده از وضعیت محیط‌زیست در مقایسه با قوانین و سیاست‌های پیشرو در این حوزه از جمله مسائلی است که لزوم بررسی و تغییر در چرخه سیاست‌گذاری در نظام محیط‌زیست کشور را بیش از پیش مشخص می‌نماید

پژوهشگران سیاست‌گذاری عمومی گونه‌های متفاوتی از مراحل چرخه سیاست‌گذاری را در قالب مدل ۵، ۷ و ۹ مرحله‌ای ترسیم نموده‌اند. هاولت و رامش این مراحل را در قالب ۵ مرحله دستورکارگذاری، شکل‌گیری، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی طبقه‌بندی کرده‌اند (Howlett & Ramesh, 2009). مونیبر قایل به سه مرحله تدوین، اجرا و مشاهده نتایج است. لستر مدل ۶ مرحله‌ای ترسیم نموده است که دستورکار، تدوین، اجرا، ارزیابی، تغییر و پایان را در برمی‌گیرد. این مراحل را در قالب تنظیم مسئله، پیدا کردن راه‌حل‌ها، پیش‌بینی محیط آینده، مدل‌سازی اثرات راه‌حل‌ها و ارزیابی راه‌حل‌ها می‌باشد (Hughes,

(2005).

از پژوهشگران ایرانی الوانی و شریف‌زاده از منظر رشته مدیریت خط‌مشی‌گذاری عمومی قایل به مراحل شناسایی مساله، انعکاس به سازمان عمومی، دستورکار گذاری، تنظیم خط‌مشی، اجرا و ارزیابی هستند (Alwani & Sharifzadeh, 2008).

Gholampour Ahangar & Qolipour (2008)؛ مراحل فرآیند سیاست‌گذاری را به صورت دستور کارگذاری، تجزیه و تحلیل، گزینه‌سازی، انتخاب گزینه، طراحی سیاست، اجرا و به کارگیری، ارزیابی و خاتمه بیان می‌کند. Malik Mohammadi (2015) مراحل دستورکار، تدوین، اجرا، ارزیابی، تغییر و پایان سیاست را تفکیک می‌نماید. Vahid (2009) همسو با چارلز جونز قایل به ۵ مرحله شناخت مشکل و قرار گرفتن در دستور

کار، ارایه راه‌حل‌ها، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی است. در این پژوهش با توجه به ویژگی‌های بخش محیط‌زیست در ایران و نیز کاهش ابهام و تسهیل فهم پرسشنامه توسط کلیه پاسخ‌گویان، مدل ۵ مرحله‌ای جونز جهت بررسی فرآیند سیاست‌گذاری محیط‌زیستی برگزیده شده است (Vahid, 2009) جونز به صورت ایده‌آل تبیین عملکرد دولت و تصمیم‌گیران را به پنج مرحله به هم وابسته ذیل تقسیم می‌کند:

- مرحله شناخت مشکل و قرار گرفتن مشکل در دستور کار حکومت
- مرحله ارایه راه‌حل‌ها
- مرحله تصمیم‌گیری
- مرحله اجرا
- مرحله ارزیابی

این مقاله به طور خاص بر چالش‌های مرحله دوم از چرخه سیاست‌گذاری عمومی متمرکز می‌شود. بعد از شکل‌گیری دستورکار فرآیندی دو مرحله‌ای در سیاست‌گذاری آغاز می‌گردد. در مرحله اول به ارایه پیشنهاد برای اقدام در عرصه عمومی پرداخت می‌شود و در مرحله دوم به پیشنهاد مشروعیت داده شده و سیاست جنبه تقنینی می‌یابد. برخی از پژوهشگران این دو مرحله را در قالب یک مرحله و به صورت تصمیم‌گیری (Shafritz & Break, 2012) صورت‌بندی و اتخاذ سیاست‌ها (Ashtarian, 2007) و تدوین سیاست‌ها (Malik Mohammadi, 2015) در نظر می‌گیرند. در این پژوهش به پیروی از چارلز جونز این دو مرحله مجزا شده‌اند. به

فرهنگی کشور در راستای توسعه پایدار» به بررسی جایگاه مدیریت محیط‌زیست در برنامه‌های توسعه در قبل و بعد انقلاب اسلامی ایران پرداخته شده است و در انتها به لزوم ارتقا جایگاه مدیریت محیط‌زیست اشاره نموده و تدوین راهبردها و تبیین سیاست‌ها و برنامه‌های کوتاه و بلندمدت را از جمله ارکان اساسی توسعه فراگیر همه جانبه و هدفمند در کشورها می‌داند. در پژوهشی که توسط Molaee & Kashef (2016) با عنوان «لزوم تعیین اهداف برنامه‌های توسعه‌ای در بخش کشاورزی بر مدار توسعه پایدار» انجام شد؛ نشان داده شد که در ایران بی‌توجهی به خسارات محیط‌زیستی تداوم توسعه را به خطر انداخته است. این امر ناشی از در نظر گرفتن رشد اقتصادی به صورت افزایش تولید ناخالص ملی به هر طریق ممکن به جای توسعه اقتصادی که مفهوم بسیار جامع‌تر و گسترده‌تر از رشد اقتصادی دارد، می‌باشد. در توسعه اقتصادی تمام مولفه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌بایست در نظر گرفته شود؛ تا به سمت توسعه پایدار سوق نماید.

Kelly (2005) به بررسی و مقایسه سیاست آب و هوایی دو کشور انگلستان و آلمان در زمینه ابزارهای سیاستی جدید پرداخته و نقاط ضعف و قوت آن را بیان می‌کند. طبق مطالعات Clement (2017) در سال‌های اخیر دولت هلند طیف وسیعی از استراتژی‌ها را با اهداف بلند پروازانه در خصوص طرح‌های تجارت گازها پیش برده که تعهد خود را برای مقابله با تغییرات آب و هوایی تقویت کند.

در کتاب Greenberg (2008) به تجزیه و تحلیل سیاست‌گذاری محیط‌زیست پرداخته شده است. به نظر نویسنده، علوم و فناوری خوب برای سیاست خوب لازم است؛ اما آن را تضمین نمی‌کند. علم خوب برای درک ما از علل و تاثیرات تغییرات آب و هوا، توسعه استراتژی‌های معقول برای کاهش خطرات و معضلات محیط‌زیست ضروری است، با این حال سال‌ها از پیمان کیوتو می‌گذرد که یادآور این نکته است که عواملی بسیار فراتر از علم، نقص کلیدی را در اتخاذ و توسعه سیاست‌های جدید ایجاد می‌کند.

Wang et al (2010) به سیاست‌های چین در مقابله با مشکلات محیط‌زیست پرداخته است. سیاست‌های چین در حفاظت از محیط‌زیست از بعد از دهه ۷۰ به ۵ مرحله تقسیم شده است. با این وجود تخریب اکوسیستم و مشکلات محیط‌زیستی همچنان معضلی است که اقتصاد ملی و سلامت مردم را تحت

این ترتیب مرحله دوم از چرخه سیاست‌گذاری عمومی ارایه راه‌حل است و مشروعیت‌بخشی به یک راه‌حل و اخذ تصمیم در مرحله سوم و مجال دیگر قابل بررسی است. در مرحله ارایه راه‌حل تنظیم‌کنندگان راه‌حل به شرح و بسط مجموعه اعمال پیشنهادی مناسب و قابل قبول برای مواجهه با مسایل عمومی می‌پردازند. تنظیم‌کنندگان راه‌حل ممکن است از قوه مجریه، قوه مقننه، گروه‌های ذی نفع خصوصی یا ترکیبی از آنها باشند (Jones, 1970). مرور منابع ندارد و ضعیف است و باید مطالعات اضافه شود

آنچه سبب می‌شود یک کشور به دنبال محیط‌زیست سالم باشد سیاست‌های داخلی آن کشور است. بنابراین، این سوالات در ذهن متبادر می‌گردد که کدام یک از ویژگی‌های کشور با عملکرد بالای محیط‌زیستی مرتبط است؟ بدیهی است که این سیاست‌ها از نظر کاربردی بسیار اهمیت دارد. زیرا، کنترل محیط‌زیست صرفاً واکنشی به مشکلات محیط‌زیستی نیست، بلکه نتیجه یک فرایند سیاسی است که در کشورهای مختلف تفاوت‌های اساسی دارد. بازیگران، نقاط قوت و ایدئولوژی‌های نسبی آنها، محدودیت‌هایی که تحت آن فعالیت می‌کنند و ساختار نهادی بین دولت‌های ملی تفاوت‌های متمایزی دارند و بنابراین سیاست‌های محیط‌زیستی آنها نیز متفاوت است (Schulze & Kammerlanders, 2021)

این مقاله به دنبال پاسخ‌گویی به دو سوال مشخص است نخست آن که مهمترین چالش‌های سیاست‌گذاری محیط‌زیست در ایران در مرحله راه‌حل گزینی کدام است و این که کدام یک دارای اولویت بالاتری نسبت به بقیه می‌باشد.

Maknoon (2004) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی محیط‌زیستی راه هدایت توسعه پایدار» به بررسی نقش ارزیابی محیط‌زیست در تحقق توسعه پایدار پرداخت و اذعان داشت که توسعه کشورها بر اساس تدوین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های بلند مدت و کوتاه مدت صورت می‌گیرد Farahani & Kamali (2011) در رساله دکتری خود توسعه پایدار را مرجعیت نوین توسعه در جهان می‌داند و معتقد است تحقق توسعه پایدار در درجه اول مستلزم شناخت دقیق این پدیده و در درجه دوم شناخت جدیدترین روش‌های تحلیل و مدل‌های اجرای سیاست‌های توسعه در کشورهای هم سطح است. در پژوهش انجام شده توسط Noori (2008) با عنوان «لزوم ارتقای جایگاه مدیریت محیط‌زیست در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و

محیط‌زیستی را دارند.

مواد و روش‌ها

با توجه به ماهیت موضوع از میان رویکردهای پژوهشی، رویکرد تلفیقی و طرح تحقیقاتی اکتشافی برگزیده شد. در این صورت‌بندی طرح پژوهشی، گردآوری و تحلیل داده‌ها ابتدا به صورت کیفی و سپس کمی صورت می‌گیرد و در نهایت یک‌جا تفسیر می‌شود. کاربرد عمده این نوع طرح پژوهشی در خصوص بررسی عمیق و یا جدید موضوعاتی است که پژوهشگر در خصوص آنها فاقد چارچوب راهنما و ابزار سنجش است (Creswell, 2003).

در مرحله اول گویه‌ها از طریق طراحی، توزیع و تحلیل پرسشنامه باز استخراج شدند. در فاز اول از ۵۰ پرسش‌شوندگان خواسته شد تا در هر یک از مراحل پنج‌گانه سیاست‌گذاری محیط‌زیست ۵ مورد از مهمترین چالش‌ها را ذکر نمایند. این افراد به شیوه نمونه‌گیری گلوله برفی از مدیران ارشد و میانی سابق و کنونی حوزه محیط‌زیست کشور در قوای سه‌گانه و نیز اساتید مبرز دانشگاه و دانشجویان صاحب نظر دوره دکتری سیاست‌گذاری عمومی و گرایش‌های مختلف محیط‌زیست و مدیریت انتخاب شدند.

در فاز دوم از آنجا که هدف محدود نمودن موضوعات به منظور افزایش عمق مباحث بود؛ داده‌ها بر حسب فراوانی به صورت نزولی مرتب و گویه‌هایی که مورد توافق حداقل ۵۰ درصد پرسش‌شوندگان بودند تفکیک شدند.

در فاز سوم داده‌های پرتکرار در قالب پرسشنامه بسته تنظیم شده و به منظور اطمینان از روایی با ۵ نفر از افراد متخصص مصاحبه و اصلاح شد. سپس مطالعه راهنما انجام و طی آن پرسشنامه توسط ۱۵ نفر از جامعه آماری تکمیل شد و پس از آن برای سنجش ضریب قابلیت اعتماد بر اساس تکنیک هماهنگی درونی گویه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید.

برای پایا قلمداد کردن یک ابزار، ۰/۷ آلفای کرونباخ لازم است (Kalantary, 2003). ضریب قابل اعتماد گویه‌های پرسشنامه این مقاله ۰/۹ است که از نظر آماری بیانگر قابلیت اعتماد پرسشنامه در حد قابل قبول است.

در فاز چهارم پس از اطمینان از پایایی و روایی پرسشنامه، پرسشنامه نهایی در اختیار ۴۰۰ نفر از صاحب‌نظران، اعضای هیأت علمی و مدیران و سیاست‌گذاران دخیل در حوزه

تاثیر خود قرار داده است. چین از آغاز قرن حاضر اقداماتی را جهت بهبود توسعه اقتصادی و تشدید سیاست‌های حفاظت از محیط‌زیست به اجرا رسانده است.

Boutig & bernaoc (2016) دریافته‌اند که دموکراسی‌ها در مقایسه با سایر رژیم‌های سیاسی بیشتر متعهد به انجام اقدامات محیط‌زیستی در قبال تغییر اقلیم واکنش نشان می‌دهند. Spenser (2012) در پژوهش خود به سیاست‌های بلند مدت در حوزه محیط‌زیست می‌پردازد. نویسنده پس از تعریف چالش‌های سیاست‌گذاری بلند مدت، سه سوال چالش برانگیز برای تحقیقات آینده ارائه می‌دهد: ۱. آیا دموکراسی‌های حاکم به خوبی برای کنار آمدن با چالش‌های سیاست‌های بلند مدت مناسب هستند؟ ۲. آیا اقدامات کنونی برای کاهش خطرات و انطباق با چالش‌های محیط‌زیست کافی است؟ ۳. در آخر به مساله تعهد معتبر برای مسایل مربوط به سیاست‌گذاری بلند مدت و آینده‌نگری علمی و گزینه‌های طراحی آن می‌پردازد.

Korouer (2021) بیان می‌دارد از سال ۱۹۷۳، کمیسیون برنامه‌های چند ساله اقدام محیطی (EAP) را صادر کرده است که پیشنهادات و اهداف قانونی آینده برای سیاست‌های محیط‌زیست اتحادیه اروپا را مشخص می‌کند. در سال ۲۰۱۳، شورا و پارلمان هفتمین EAP را برای دوره تا ۲۰۲۰ تحت عنوان «زندگی خوب، در محدوده سیاره ما» تصویب کردند. بر اساس تعدادی از ابتکارات استراتژیک، این برنامه نه هدف اولویت دار را تعیین می‌کند، از جمله: حفاظت از طبیعت، انعطاف پذیری اکولوژیکی قوی‌تر؛ رشد پایدار، کم مصرف و کم کربن؛ و مبارزه با تهدیدهای مرتبط با محیط‌زیست برای سلامتی. این برنامه همچنین بر لزوم اجرای بهتر قوانین محیط‌زیستی اتحادیه اروپا، علم روز، سرمایه‌گذاری و ادغام جنبه‌های محیط‌زیستی در سایر سیاست‌ها تاکید می‌کند

Kammerlander & Schulze (2021) در مقاله‌ای تحت عنوان همبستگی سیاسی- اقتصادی سیاست‌های محیط‌زیستی در تلاشند که به سؤالاتی چون عملکرد محیط‌زیستی چه ارتباطی با نظام سیاسی هر کشور دارد؟ به طور خاص، آیا جهانی شدن منجر به تخریب محیط‌زیست می‌شود؟ نقش دموکراسی در عملکرد محیط‌زیست و انجام آن در کشورها چیست بنابراین، به این نتیجه رسیدند که در واقع دولت‌های با سیاست‌های چپ‌گرا، نسبت به دولت‌های راست‌گرا، بیشتر به محیط‌زیست اهمیت می‌دهند اما دولت‌های مرکز‌گرا به وضوح بالاترین عملکرد

نتایج و یافته‌ها

در جدول (۱) گزارش توصیف فراوانی و درصد گویه‌ها که بیانگر مهمترین چالش‌های سیاست‌گذاری محیط‌زیست در جمهوری اسلامی ایران در مرحله ارایه راه‌حل می‌باشد مشخص شده است.

محیط‌زیست که نمونه از جامعه آماری ۴۸۲۰ نفری اساتید و خبرگان و مسئولین با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران اتخاذ گردید، قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا گرایش خود را از میان حالات پنج‌گانه مقیاس لیکرت انتخاب نمایند.

جدول (۱): توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان در مورد اهمیت گویه‌های «چالش‌های مرحله راه‌حل گزینی»

جمع Sum	کاملاً مخالف	مخالف	بینابین	موافق	کاملاً موافق	گویه
۴۰۰	۳۲	۳۲	۱۱۲	۱۷۶	۴۸	۱- فقط چرخه بسته و محدودی از کارشناسان و صاحب‌نظران محیط‌زیست مورد مشورت قرار می‌گیرند.
۱۰۰	۸	۸	۲۸	۴۴	۱۲	درصد
۴۰۰	۴۸	۲۴	۴۰	۲۴۰	۴۸	۲- کمبود بودجه بخش محیط‌زیست سبب می‌شود، راه‌حل‌های بهترین از میان بدترین‌های ممکن باشند
۱۰۰	۱۲	۶	۱۰	۶۰	۱۲	درصد
۴۰۰	۳۲	۱۶	۹۶	۱۴۴	۱۱۲	۳- به علت کمبود و یا فقدان آمار و اطلاعات دقیق، تخمین هزینه‌ها و منفعت‌ها به سختی و با دقت کم و انحراف زیاد صورت می‌گیرد
۱۰۰	۸	۴	۲۴	۳۶	۲۸	درصد
۴۰۰	-	-	۱۱۲	۱۷۶	۱۱۲	۴- در سطح ملی و محلی، گروه‌های خاص اقتصادی و سیاسی در ارایه راه‌حل‌های محیطی اعمال نفوذ زیادی دارند
۱۰۰	-	-	۲۸	۴۴	۲۸	درصد
۴۰۰	۴۸	۱۶	۳۲	۲۳۲	۷۲	۵- پژوهش‌های کاربردی محدودند و جایگاه ضعیفی در ارایه راه‌حل‌ها سیاسی دارند
۱۰۰	۱۲	۴	۸	۵۸	۱۸	درصد
۴۰۰	۳۲	۱۶	۱۱۲	۱۹۲	۴۸	۶- در ارایه راه‌حل‌ها توجه کافی به نقش مردم و رسانه‌ها نمی‌شود
۱۰۰	۸	۴	۲۸	۴۸	۱۲	درصد

جلب حمایت آنها در خصوص راه‌حل‌های مورد نظرشان می‌باشد. جدول (۲) رتبه‌بندی چالش‌های مرحله ارایه راه‌حل به تصمیم‌گیران را به ترتیب نزولی نشان می‌دهد.

پس از شناخت مشکل، کارگزاران حکومتی به بررسی آن پرداخته و سعی در ارایه پیشنهادهایی برای حل مشکل می‌کنند. آنها در این ارتباط به رایزنی با بازیگران اجتماعی می‌پردازند و به دنبال

جدول (۲): رتبه بندی اهمیت گویه‌های «چالش‌های مرحله ارایه راه حل»

میانگین رتبه	حداکثر نمره	حداقل نمره	تعداد نمونه	گویه‌ها
۵/۳۱	۵	۳	۴۰۰	در سطح ملی و محلی، گروه‌های خاص اقتصادی و سیاسی در ارایه راه‌حل‌های محیط‌زیستی اعمال نفوذ زیادی دارند.
۵/۰۶	۵	۱	۴۰۰	پژوهش‌های کاربردی محدودند و جایگاه ضعیفی در ارایه راه‌حل‌های سیاستی دارند.
۴/۸۲	۵	۱	۴۰۰	به علت فقدان یا کمبود آمار و اطلاعات دقیق، تخمین هزینه‌ها و منفعت‌ها به سختی و با دقت کم و انحراف زیاد صورت می‌گیرد.
۴/۳۹	۵	۱	۴۰۰	کمبود بودجه بخش محیط‌زیست سبب می‌شود، راه‌حل‌ها بهترین از میان بدترین‌های ممکن باشند.
۴/۰۵	۵	۱	۴۰۰	در ارایه راه‌حل‌ها توجه کافی به نقش مردم و رسانه‌ها نمی‌شود.
۳/۸۹	۵	۱	۴۰۰	فقط چرخه بسته و محدودی از کارشناسان و صاحب‌نظران محیط‌زیست مورد مشورت قرار می‌گیرند.

پژوهش‌های دانشگاهی بالا آمده و به عنوان راه‌حل برگزیده شود. در این خصوص مصاحبه شونده شماره ۷ که استاد تمام یکی از دانشگاه‌های مادر است، معتقد است؛ اغلب تصمیمات سیاسی برای توجیه علمی به دانشگاه‌ها ارجاع می‌شوند و نه برعکس.

چالش بعدی ناظر به کمبود اطلاعات و آمار است. اطلاعات در این بخش موجود نیست، یا در دسترس نیست و داخل کشویی است (مصاحبه کننده شماره ۴) و یا مشکوک به عددسازی است.

چالش پنجم ناظر به منابع مالی محدود سازمان‌های محیط‌زیستی است. که سبب می‌شود انتخاب راه‌حل‌ها معطوف به بهترین راه‌حل از میان بدترین‌ها باشد. این موضوع به ویژه در شرایط بحران‌های امنیتی، سیاسی و اقتصادی همچون جنگ تحمیلی و تحریم‌های اقتصادی فشار خود را بر بخش محیط‌زیست تحمیل نموده است (مصاحبه کننده شماره ۱). مثال شاخص این بحث اولویت مالچ پلیمری بر مالچ نفتی به منظور حل مشکل گرد و غبار است که به علت ملاحظات اقتصادی تاکنون به عنوان راه‌حل برگزیده نشده است.

چالش بعدی ناظر به کمبود مشارکت جامعه مدنی در ارایه راه‌حل است. به گفته مصاحبه شونده شماره ۵ که تجربه ۲۵ ساله فعالیت محیط‌زیستی در قالب تشکل‌های مردم نهاد و سایت‌های خبری را دارد؛ دیدگاه مسئولین به ویژه در شهرستان‌ها نسبت به مشارکت مردمی «زینت المجالسی» بوده و صرفاً در قالب مدل‌های بسیج عمومی است و عمدتاً در فاز اجرا خواهان حضور آنان هستند.

چالش بعد ناظر به الیگارشیک (حکومت گروه اندک) بودن حلقه مشاوران بخش عمومی است. بررسی اجمالی افراد حاضر در هر دوره نشان می‌دهد؛ الگوی تکرار شونده در خصوص افرادی که طرف مشورت دستگاه‌ها قرار می‌گیرند؛ وجود دارد. نکته قابل تامل آن است که برخی از این افراد در یک زمان مشاور چند وزارتخانه دولتی، مجلس شورای اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت نظام و ... می‌باشند؛ در حالی که ارتباط ضعیف بدنه کارشناسی و تصمیم‌گیر در دستگاه‌های متولی وجود دارد. این چالش به اولویت و نفوذ گروه‌های خارج از دستگاه بر ارایه راه‌حل‌ها می‌پردازد و در پیوند با مراحل بعد یکی از دلایل توفیق محدود اجرای تصمیمات را نمایان می‌سازد. بخشی از بدنه دستگاه‌های متولی به درست یا غلط معتقد است که نقشی در

با توجه به اطلاعات جدول گویه «در سطح ملی و محلی، گروه‌های خاص اقتصادی و سیاسی در ارایه راه‌حل‌های محیط‌زیستی اعمال نفوذ زیادی دارند» با رتبه ۵/۳۱ از اهمیت بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها برخوردار است. این درحالی است که گویه «فقط چرخه بسته و محدودی از کارشناسان و صاحب‌نظران محیط‌زیست مورد مشورت قرار می‌گیرند» با رتبه ۳/۸۹ کمترین اهمیت را نسبت به سایر گویه‌ها دارد.

با وجود قدمت اقدامات تقنینی در حوزه محیط‌زیست در ایران، وضعیت محیط‌زیست کشور به گواهی «شاخص عملکرد محیط‌زیست» با هدف «محیط‌زیست مطلوب» در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ فاصله قابل توجه‌ای دارد. در جستجوی چرایی این وضعیت نگارندگان مقاله از منظر سیاست‌گذاری عمومی و با استفاده از ابزار مصاحبه عمیق و پرسشنامه به احصاء مهمترین چالش‌های سیاست‌گذاری محیط‌زیست در قالب مدل چرخه‌ای پرداخته‌اند.

مهمترین چالش در این مرحله نفوذ گروه‌های خاص سیاسی و اقتصادی در ارایه راه‌حل مسایل محیط‌زیستی است. نمود بارز این موضوع را در خصوص قرار گرفتن مشکل کمبود منابع آب در دستورکار دولت شاهدیم. این موضوع که بیشتر توسط کنشگران محیط‌زیست و طیف حفاظتی متولیان بخش محیط‌زیست در قوه مجریه و مقننه در دستورکار دولت قرار گرفت، در مرحله ارایه راه‌حل به علت آنچه Gasfield (1981) عوامل قدرت گروه‌های منفعتی می‌نامد؛ یعنی برخورداری از منابع، سازمان و ارتباطات دولتی توسط گروه‌های اقتصادی و سیاسی و امنیتی تغییر مسیر پیدا کرد و به صورت راه‌حل انتقال آب تبلور یافت. در این مرحله راه‌حل‌های ارایه شده توسط محیط‌زیست‌گرایان همچون انتقال آب مجازی، کشت فراسرمینی، استفاده بهینه از آب سبز و بازچرخانی آب خاکستری و ... نتوانست نظر تصمیم‌گیران را به خود جلب کند. بنابراین، از دید (Abdullahi, 2013)، عدم وجود یک برنامه معین که گروه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر را مشخص، مجریان را به صورت فردی و یا جمعی تعیین و سازو کارهای اجرا را به صورت علمی تعریف کرده باشد، موجب موازی کاری در اجرا و تشویش دستگاه‌ها می‌گردد.

چالش بعدی معطوف به کاربردی نبودن پژوهش‌های این حوزه است. به گونه‌ای که کمتر راه‌حل سیاستی است که از مجرای

عمل را در این حوزه مشخص می کند همان طور که ضرورت روی آوردن به سیاست‌های بلند مدت و آینده نگاری مشکلات را دوچندان نمایان می سازد همان گونه که در مقاله Spenser (2012) دیده می شود

بهبود وضعیت شاخص‌های محیط‌زیست ایران با نگاهی سیاستگذارانه در مرحله راه‌حل گزینی نیازمند اتخاذ سیاست پایین به بالا و فراهم‌سازی فرصت مشارکت همه ذی‌نفعان شامل جامعه مدنی، جوامع محلی و بدنه کارشناسی در تعیین راه‌حل‌هاست. برنامه‌ریزی جهت کاربردی نمودن پژوهش‌ها و نیز تدوین سازوکار اجرایی‌سازی نتایج پژوهش‌ها به این هدف کمک می‌نماید. ایجاد ابرهای اطلاعاتی و شبکه داده‌های قابل اطمینان و قابل دسترس به شفافیت و دموکراتیک نمودن فضای سیاست‌گذاری عمومی و کاهش ضریب خطا کمک می‌نماید و احتمال اولویت دار نمودن موضوع محیط‌زیست در فرآیند تصویب، ابلاغ و تخصیص بودجه را افزایش می‌دهد.

تصمیم سازی ندارد و بنابراین، در بهترین حالت بی تفاوت و در بدترین حالت مخالف تصمیم بوده و اجرا را با دشواری روبه‌رو می‌کند.

نتیجه‌گیری

همان طور که در یافته‌ها مشاهده می‌گردد گروه‌های خاص اقتصادی و سیاسی در ارایه راه‌حل‌های محیط‌زیستی اعمال نفوذ زیادی دارند و بنابراین، با توجه به این مورد و همچنین با نگاهی به نتایج نفوذ گروه‌های صاحب نفوذ و معتقد به توسعه به هر نحوی را نشان می دهد همان طور که در تحقیقات Kammerlander & Schulze (2021) تحت عنوان همبستگی سیاسی- اقتصادی سیاست‌های محیط‌زیستی و اثر مثبت آن در حل چالش‌ها نمود می‌گردد همچنین در گام بعدی دیده می شود که مشکل محدود بودن پژوهش‌های کاربردی و جایگاه ضعیف آنها در ارایه راه‌حل‌های سیاستی به عنوان یکی از چالش‌های اصلی شناخته شده است که لزوم توأمان کردن علم و

فهرست منابع

- Ashtarian, K. 2007. Public policy in Iran. Tehran: Mizan. (in persian) .
- Alwani, S.; Sharifzadeh, F. 2008. General Calligraphy Process, Tehran: Allameh Tabatabai University. (in persian).
- Secretariat of the Expediency Discernment Council (Commission of Visions and Elite Affairs). 2015. Indicators for monitoring and evaluation of the Vision 1404 document of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Vocational Technical Education Organization. (in persian).
- Shafritz, J.M. & Break, K. 2012. Public Policy in the United States, translated by Hamid Reza Malek Mohammadi, Tehran: Imam Sadegh University. (in persian).
- Qolipour, R. & Gholampour Ahangar, A. 2008. Public Policy Process in Iran, Tehran: Research Center of the Islamic Consultative Assembly. (in persian).
- Kalantari, KH. 2003. Data processing and analysis in socio-economic research, Tehran: Sharif. (in persian).
- Gasfield, J. 1981. Flexibility of social movements; Collective Behavior and Revision of Mass Society Theory in New Movements, Tehran: Institute for Strategic Studies
- Malek Mohammadi, H. 2015. Foundations and principles of public policy, Tehran: Samat Publications. (in persian).
- Vahid, M. 2009. Public Policy, Tehran: Mizan Publications. (in persian).
- Hughes, A. 2005. New Government Management. Translated by Seyed Mehdi Alwani, Tehran: Morvarid.
- Maknoon, R. 2004. Environmental Assessment for Sustainable Development, Fifth Biennial National Conference of Iranian Association of Environmentalists, Tehran. (in persian).

- Kamali Mohajer, M. & Farahani, B. 2011. Environmental culture, a solution for the development of sustainable tourism, PhD thesis, Bu Ali Sina University, Hamadan. (in persian).
- Nouri, J. 2008. The need to improve the position of environmental management in the fifth plan of economic, social and cultural development of the country in the direction of sustainable development, the seventh biennial national conference of the Iranian Association of Environmental Specialists. (in persian).
- Kashif, S.; Molaie, Y. & Mojabi, S. M. 2016. The Emerging Principle of Integration in International Environmental Law, Fifth National Conference on Environment, Energy and Biological Defense, Tehran. (in persian).
- Country rankings on the EPI. 2016. Available online at: <http://EPI.yale.edu/country-rankings>.(assessed: March 8, 2017).
- Creswell, JW. 2003. Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches, Thousand Oaks :SAGE Publication.p.97.
- Footprint calculator. 2016. Results from the National Footprint Accounts 2016 Edition, Available online at: www.footprintnetwork.org.(assessed: March 8, 2016).
- Jones, C. 1970. Introduction to the Study of Public Policy, Thomson Wadsworth, Belmont. p8-9&20.
- Howlett, M. & Ramesh, M. 2009. Studying public policy: policy cycles & policy subsystems, Anthony Perl.
- Spenser Banzhaf, H. 2012. The Political Economy of Environmental Justice, 296p
- Kelly Nathan, J. 2005. Political Choice, Public Policy, and Distributional Outcomes, American Journal of Political Science 49, 4: 865–880.
- Clement, M. T. 2017. Scaling down the Netherlands Fallacy: A Locallevel Quantitative Study of the Effect of Affluence on the Carbon Footprint across the United States, Environmental Science and Policy 78: 1–8.
- Greenberg, J. & Baron, R. A. 2008. Behavior in Organizations. Pearson, Hoboken, 269-274.
- Wang, L.K.; Tay, J.-H.; Tay, S.T.L. & Hung, Y.-T. (Eds.). 2010. Environmental Bioengineering , Volume 11, 200pp.
- Boutig, L. & Bernaoc, T. 2016. The Environmental Performance Index. New Haven, CT: YaleUniversity. Available from: http://epi.yale.edu/sites/default/files/2016EPI_Full_Report_opt.pdf
- Kammerlander, A.; Günther, G. & Schulze. 2021 Political-economic correlates of environmental policy, Environ. Res. Lett. 16 024047.
- Korouer, A. 2021. Political-economic correlates of environmental policy, University of Freiburg Department of International Economic Policy Discussion Paper Series no. 39 (available at: www.iep.uni-freiburg.de/discussion-papers/DP_9_correlates_environmental)